

Miskolczy Ambrus

CIORAN – ROUSSEAU ÉS DOSZTOJEVSZKIJ KÖZÖTT

A Cioranról szóló irodalomban Rousseau-t csak érintőlegesen, mint olvasmányt szokták emlegetni. Cioran a francia gondolkodók közül Pascalra hivatkozott a leggyakrabban. És miután sokat olvasott, sok mindenkivel lehet társítani, Kierkegaard, Bergson, Schopenhauer, Nietzsche, Max Stirner meghatározó hatását ki lehet mutatni. Ugyanakkor jogos az ítélet: a ciorani filozófia „*valahol Shakespeare és Dosztojevszkij között található fel*”.¹ Amikor az 1980-as évek elején újraolvasta A BOMLÁS KÉZIKÖNYVÉ-t, megvallotta, hogy abban nem is az emberekkel, hanem a léttel perelt, azt akarta semmivé tenni – még-hozzá olyan frenetikus okfejtésekkel és hangsúlyokkal, melyek Macbethet és Kirillovot idézik.² Egyébként szépet mondott az angol íróról, de legmélyebben az orosz író hőseivel azonosult. Dosztojevszkijnél a gonosz problémája úgy volt jelen, hogy az könnyen beépült a ciorani szemléletbe. Rousseau az ellenpólus.

Rousseau vonzása és taszítása

Cioran nem szerette Rousseau-t, került, mintha nem tudott volna vele mit kezdeni. Saját nevének misztifikálásában is szerepet játszott, amikor egy ideig E. M. Cioranként jegyezte magát francia írásaiban. Csakhogy senki sem tudja, honnan került oda az a bizonyos M., amit Michelnek szoktak feloldani. Ezt az M-et ő találta ki, akkor, amikor az egyik könyvesboltban megpillantotta E. M. Forster egyik könyvét.³ Az EMIL-t egyszerűen nevelésnek tartotta.⁴ Talán azért is, mert apja a két fiának olyan nevet akart adni, amelyet nem lehet magyarosítani.⁵ Csakhogy ezeket a neveket, Emil és Aurel, bár latin eredetűek – Aemilianus, Aurelianus –, nem is kell magyarosítani, magyarok is élnek velük. De amit nevelésnek nevezett, inkább bosszantónak nevezhetett volna. A lélek-búvárok kimutatták apaellenességét, ami már közhely. Bosszanthatta, hogy más ad neki nevet, és még inkább az, hogy éppen Rousseau mintagyereke nevét kapta, márpedig Rousseau-val élete folyamán hadban állt, miközben erősek a rokon vonások is. Román írásaiban alig fordul elő. Fasiszta kommunizmust vizionáló könyvében, a ROMÁNIA SZÍNEVÁLTÓZÁSÁ-ban azt írta – a '30-as évek derekán –: „*ha Platón és Rousseau csupán utópiákat készítettek volna, már rég kimentek volna a forgalomból*”.⁶ Tíz év múlva Párizsban, utolsó román esszéjében, a BOLYONGÁSOK-ban (RAZNE): „*Rousseau olvashatatlan, mert gondolatban a jövőben élt*.”⁷ De A BOMLÁS KÉZIKÖNYVÉ-ben már „*ösztonéivel sincs tisztában, csak annak a gondolatnak él, hogy ő őszinte*”. Ez már komoly elismerés, mert „*egy nagy elme jelentőségét az adja, mennyire tévesen méri fel, hogy mit akar, mit szeret és mit gyűlöl*”.⁸ Sőt, őszinte is az elismerés, mert szerinte A MAGÁNYOS SÉTÁLÓ ÁLMODOZÁSAI-ban olyan a lírai töltés és a cinizmus, ami már az ideális moralista fegyvertárába tartozik. (Persze még máshonnan is kell sok minden, nem csak Rousseau-ból...) De Cioran számára érdem, hogy Rousseau nem élt összhangban azzal, amit hirdetett. És ennek kapcsán önarcképet is kapunk: „*Alapjában véve csak azokat a gondolkodókat szeretjük, akik nem találtak megoldást problémáikra és bajaikra, és akik azért, mert nem tudtak másokkal és magukkal kijönni, csalnak*

– szeszélyből vagy fatalitásból.”⁹ Csakhogy „a pátoz a rossz ízlés mélyére utal, akárcsak a csábítás öröme, amiben egy Luther, egy Rousseau, egy Beethoven, egy Nietzsche tetszelgett. Nagy hangűtések – a magányosok plebejizmusa”.¹⁰ Ez már önkritika is lehet, a hajdani szélsőjobboldali agitátor elmarasztalása. De nem csak ezé. „Rousseau olyan csapás volt Franciaországra, amilyen Hegel Németországra.” Mert „kik provokálják ki a katasztrófákat? A viszketettség megszállottjai, az impotensek, az álmatlanok, a félrecsúszott művészek, akik koronát, kardot vagy egyenruhát viseltek, és mindene fölött az optimisták, akik más kontójára reménykednek”.¹¹ Csakhogy aztán komolyabban is olvasta Rousseau-t, igaz, olvasmányként jobban kedvelte a másodrangú írókat, hogy ne hassanak rá a klasszikusok, akikbe olykor szívesen bele-bele-rúgott, Rousseau-ba a legkisebbet: „Azok az írók, költők – jegyezte fel magának –, akik nagyon nagy hatást gyakorolnak, olvashatatlaná válnak. Byron a legjobb példa. Rousseau mégiscsak kevésbé.”¹² Miután az '50-es évek derekán arról elmélkedett, hogy sem az amerikaiak, sem az oroszok nem elég érettek és szellemileg sem elég romlottak ahhoz, hogy megmentsek Európát, mégis Rousseau-t idézte: „A tatárok lesznek uraink, az a forradalom nekem csalhatatlannak tűnik.”¹³ Fejből idézhetett vagy szándékosan rosszul. „Az orosz birodalom arra fog törekedni, hogy leigázza Európát, de őt fogják leigázni. A tatárok, akik ma alattvalóik vagy szomszédai, egykor az ő uraik és a mi uraink lesznek; ezt a forradalmat elkerülhetetlennek látom. Európa valamennyi királya együttesen siettetni ennek bekövetkezését.”¹⁴ Viszont önmagához híven jellemezte Rousseau-t, anélkül, hogy megnevezte volna: „Nem mond-e sokat az a tény, hogy a modernek közül az első, aki – a természet bálványimádásától vezetettve – keményen szóvá tette a civilizált ember gaztetteit, éppen ellentéte volt a bölcsnek? Bajaink diagnózisáért egy örültnek tartozunk, egy megveszekedett mániákusnak, aki delíriumaink előfutára és modellje.”¹⁵

Valóban, Cioran nem hivalkodott Rousseau-olvasmányaival, de otthonosan érezhette magát azok világában – egy bizonyos fokig. Igaz, Cioran és Rousseau antropológiája kizárja egymást. Rousseau azt hirdette, hogy az ember a természettől fogva jó, a társadalom rontja meg, mert „ha a természet arra rendelt minket, hogy egészségesek legyünk, szinte biztosan merem állítani, hogy az elmélkedés állapota természetellenes állapot, s a bölcselkedő ember megromlott állat”.¹⁶ Ciorannál is, és azt, ami ebből következik, állandóan pontosította: „Az ember azért született, hogy úgy éljen, mint az állatok... és olyan kalandba vetette magát, amely nem természetes, idegen tőle.” „Az ember olyan állat, aki árulást követett el, büntetése a történelem.” És nem az ember alakítja a történelmet, hanem a történelem alakítja az embert. Az ember „a természet eretnksége”, kalandor, „degenerált állat”. Számára már nincs fel-emelkedés, apokalipszis vár rá, „mert minden, amit tesz, ellene fordul: ez a végzete és a történelem tragikus törvénye. Fizet mindenért, a jóért és a rosszért. Ez a történelem ironiája”.¹⁷

Rousseau-nál azonban van remény. Meg is vallotta, hogy a természeti állapot nem létezik többé, talán nem is létezett, valószínűleg nem is fog, de hozzá mérve jobban meg lehet ítélni a jelent. A természeti állapot persze nemcsak kritikai szempontot kínált, hanem axiómát: az ember természetes jogokkal születik. Sőt: „Az ember szabadnak születik, és mindenütt láncokba van verve” – szól a TÁRSADALMI SZERZŐDÉS első mondata, és forradalomra hívó kiáltványként hangzik. A forradalmi indulat Rousseau-ban és Cioranban közös. Az már nem, hogy Rousseau a szabadságot másokra is kiterjesztendő jónak tekintette, Cioran csak magára. Viszont bármelyik szélsőjobboldali szemezgethetett neki tetsző töredékeket. Akár már a természet kultusza is rokon vonás lehetne. Hitler is a természet törvényére hivatkozva rekesztette ki a zsidókat az emberiségből, amelyet fajokra bontott, és ezeket hierarchizálta. Rousseau az emberi nem egységét vallotta,

még a majmot is már embernek kijáró tisztelettel illette. A természetes ember megfeleltethető a fasiszta harcos valamely – északi ember vagy dák harcos – prototípusának. Rousseau természetes embere is normatív ember, és benne él a civilizált emberben. Az ember lelkében, szívében ott dolgozik az erény, ha lelkiismeretének szavára hallgat. Szív és ész összhangja viszont önkéntes társadalmi fegyelem alapja, olyan társadalomé, amely kollektív ént alkot, általános akaratának mindenki alárendeli magát. Ezt már a modern totális állam hívei csak együttérzéssel olvashatták, de azt már nem, hogy a mindenkire egyaránt kötelező társadalmi szerződés az új társadalom és állam alapja, és így a szabad emberek közösségének megadatott az ellenállás joga, ha megsértik ezt a szerződést. Ez már a totális állam tagadása. Rokon vonás lehet a társadalom- és a kultúrkritika. Rousseau tagadta a haladás mechanikus képzetét. Szerinte a civilizáció fejlődése nem hozza magával az erkölcsök, az emberi minőség javulását, a tudományok művelése megrontja egy nemzet erkölceit. Modernitásunk kritikáját is megelőlegezte Rousseau: „Minden jó, amidőn kilép a dolgok alkotójának kezéből, de minden elfajul az ember keze közt. A földet emitt arra kényszeríti, hogy egy másik föld termését táplálja, egy fát arra, hogy egy másiknak a gyümölcseit hordja; vegyíti és összezavarja az éghajlatokat, az elemeket, az évszakokat; megcsonkítja a kutyáját, a lovát, a rabszolgáját; felforgat mindent, eltorzít mindent; szereti az idomtalant, a szörnyszülötteket. Semmit sem akar olyannak, amilyennek a természet alkotta, még az embert sem. Kedvére idomítja őt, akár a cirkuszi lovat, kitekeri a tagjait a maga ízlése szerint, mint egy fát a kertjében.”¹⁸

Csakhowy ember és közösség tökéletesíthető. Igaz, a nemzetek egymásnak ellenségei. Rousseau ideális állama a zárt állam. Esménye Spárta. A ROMÁNIA SZÍNEVÁLTOZÁSA szerzőjének is csak megdobbanhatott a szíve, ha olyasmit olvasott Rousseau-nál, hogy ha Négerország valamelyik népének feje lenne, azonnal felakasztatná az első európaiat, aki be akarna jönni, és az első állampolgárt, aki ki akarna menni országából. Nevelési kézikönyvében, az EMIL-ben pedig a hazafiaknak az idegenekkel szembeni keménységét hirdette. A francia forradalom terrorjának hívei meg is fogadták a tanácsot, mert az egyik 1793-i röpirat, amely a sans-culotte-ok erényeit ecsetelte, azt is jelezte, hogy az a férfi, aki idegen nőt vesz feleségül, „a franciák ellensége, és szívében emigráns”.¹⁹ Cioran pedig a ROMÁNIA SZÍNEVÁLTOZÁSÁ-ból áthozta 1972-es francia művébe: „Amíg egy nemzet megőrzi felsőbbségének tudatát, addig vad, és tisztelik – mihelyt elveszti, humanizálódik, és nem számít többé.”²⁰

Rousseau a nemzeti vallásokat az államra nézve ugyan hasznosnak látta, az emberi nemre nézve azonban ártalmasnak tartotta. Utópia és nyomasztó empíria keveredik Rousseau eszmefuttatásaiban. De nem csak nyomasztó, a rosszban is olykor felvillantja a jót. „Ha a test túlságosan jól van, megromlik az erkölcs. Az az ember, aki nem ismerné a fájdalmat, nem ismerné sem az élérzékenyülő emberiséget, sem a gyengéd részvétet. Szíve nem indulna meg semmitől sem, szörnyeteg volna társai között.”²¹ Vajon az álmatlanságával és abból eredő betegségeivel viaskodó Cioran mit érzett, ha ilyesmit olvasott? A betegség számára meghatározó létélményként hatott, akár Rousseau-ra. „Tizenhat éves korában – írja Rousseau éppen az EMIL-ben – az ifjú tudja, mit tesz az, szenvedni, mert ő maga is szenvedett. De alig tudja, hogy más lények is szenvednek, mert látni valamit anélkül, hogy éreznénk, nem jelenti azt, hogy tudjuk is, s amint már százszor elmondtam, a gyermek nem képzelel el azt, amit a többiek éreznek, azaz nem ismer más bajt, csak a sajátját. De amikor aztán az érzékek kezdenek kifejlődni benne, s lángra lobbantják képzeletét, embertársaiban is kezdi önmagát érezni, panaszai őt is megindítják, ő is szenved fájdalmaiktól. A szenvedő emberiség szomorú látványa ekkor

szükségszerűen szívébe csempészi az első érzékenyülést, amelyet soha nem érzett annak előtte.”²² Ha ebből a gondolatból kivonjuk a humanitarizmust, Cioran szellemi társát ismerhette fel Rousseau-ban. Ennek sok részigazsága az ő igazsága lehetett volna, de Rousseau igazsága már nem. Voltaire-t is irritálta, na meg az, ha valaki a maga szabadságát nem abban keresi, amiben a felvilágosodás sznob mozgalmárai – a szalonban és valamely uralkodó udvarában, ahol úgy érzi, tanácsokat adhat. Az ilyenek csak sértés lehet az ilyesmi: „*A természetes ember boldogsága éppolyan egyszerű, mint az élete. Abból áll, hogy nincs hiánya egészségben, szabadságban, a szükséges dolgokban.*”²³ Voltaire a maga csúfondáros módján úgy szerkesztette ki a „*vissza a természethez*” Rousseau-féle jelszavát, hogy eszerint négy lábon kellene járnunk. Mire Rousseau nem tagadta, fájlalja a természeti világból való kiszakadással járó veszteséget, de tudja, nincs visszaút. Válasza személyre szabott, de általános érvényű: „*Ami Önt illeti, Uram, ez a visszatérés egyszerre oly nagy és káros dolog lenne, hogy csak Isten tehetné meg, és az ördög akarná.*”²⁴

Ez választotta el alapvetően Rousseau-t és Ciorant. Cioran az emberi természetben az immanens rosszat látta, az emberi természet nála még csak nem is rossz, hanem átkozott. „*Az emberi természet kezdettől fogva rejtett bűnt foglal magában.*”²⁵ A rossz immanenciájának gondolata már régóta kísértett. Már diákként egyik szemináriumi dolgozatában jelezte, hogy Schopenhauer a rossz jelenlétét a világban érvként hozta fel a jó és tökéletes alkotó képzelet ellen. „*A rossz immanens a világban, és nem tudunk elképzelni olyan abszolút jó lényt, aki eltávolította a rosszat a világból.*”²⁶ Ez a gondolat hol elhalványult, hol felerősödött Cioran képzeletében. A KÉTSÉGBEESÉS CSÚCSAIN-ban a halál immanenciája kísértett lépten-nyomon. A ROMÁNIA SZÍNEVÁLTOZÁSÁ-ban csak arról szól, hogy ha a történelem megmaradt volna a jó és a rossz keretében, középszerűség felé vette volna irányát, a tragikum helyett pedig családi konfliktusok fordulnának csak elő.²⁷ A GONDOLATOK ALKONYÁ-ban már a rossz jelenléte metafizikai lelkiismeret-furdaláshoz vezet: „*Az ember nem követett el semmi rosszat, de felelősnek érzi magát az univerzum rosszasa miatt.*”²⁸ A Rossz maga az Idő, az Idő a Rossz álneve.²⁹ A SZENVEDÉLYES KALAUZ-ban a lélek rosszasa maga a kereszténység.³⁰ Aztán egyik első francia cikkében a Rossz mindenütt való jelenlétéről értekezett szemben azzal a nézettel, amely a rosszat a halálra korlátozza. „*A rossz egyikterjedésű az emberrel és kétségkívül az étellel.*”³¹

Rousseau a természetes emberben látta a mércét és az eszményt. Csak „*az kell lennem, aki voltam, hogy az legyenek, amivé lenni akarok*” – mondatta regényének egyik hőisével.³² Cioran természetes embere nem mérce, hanem a kezdet embere, az örökké elvesztett paradicsomé. Viszont – Bergsontól is ihletett – vitalizmusának fellelhető a megfelelője Rousseau panteisztikus világképében: „*Én tehát azt hiszem – tanította a szavojai vikárius Emilnek –, hogy akarát mozgatja a világegyetemet, és élteti a természetet.*”³³ Nem tudni, hogy Cioran milyen mélyen olvasta Rousseau EMIL-jét. Valószínű, hogy volt a kezében, de sohasem említette. Mint ahogy sohasem említette Rousseau VALLOMÁSAI-t, márpedig ebbe csak bele kellett tekintenie, amikor A PORTRÉ ANTOLÓGIÁJA SAINT-SIMONTÓL TOCQUEVILLE-IG című szöveggyűjteményt állította össze.

A negyvenes éveit taposó Rousseau életében is volt olyan pillanat, amikor „*bolondos pásztornak*” (*berger extravagant*) érezte magát,³⁴ Cioran is olykor kikíváncozott a szalonból, és kárpáti pásztor szeretett volna lenni. „*Hatvan év steril órlődés és izgalom. Nyoma sincs bennem a gyökértelenedés román komplexusának, de olykor arra gondolok, hogy közelebb lennék az igazsághoz, ha falusi csobán maradtam volna, mintsem hogy itt bolyongjak a komédiások eme városában*” – vigasztalta egykori legionárius barátját, Aršavir Acteriant, aki

éveket húzott le a börtönben.³⁵ Jó egy évtized múlva is ilyeneket mondott egyik német beszélgetőtársának: „*Azt gondolom ma, hogy jobb lett volna kis falumban maradni és ott nyáját őrizni. Jobban megértettem volna a lényeges dolgokat, mint most értem. Közelebb lennék az igazsághoz.*”³⁶ Az ilyesmit nem kell komolyan venni, azt már inkább, hogy „*a legutolsó pásztor többre tartom bármelyik párizsi intellektuelnél.*”³⁷ Az a bizonyos kis falu sem volt olyan kicsi, pásztorai jómódú transzhumáló juhsgazdák voltak, az ő ősei is, nem is beszélve a papokról, akik tekintélyes könyvtárakat gyűjtöttek össze. A nosztalgia tudós pszeudonosztalgia, életfilozófiai alapja van, és ilyesmit csak hatalmas műveltségű ember engedhet meg magának, olyan, aki sok filozófust olvasott: „*Mert a kiindulási pont az, amit az ember megél, és nem az elmélet. Egy állat mélyebb lehet, mint egy filozófus, azt mondhatnám, hogy mélyebb az életérzékelése.*”³⁸ És ezt megint komolyan kell venni, amennyire lehet. És azt is, hogy „*a nyugati burzsoá egy vadállat, aki nem gondol csak a pénzre. Bármelyik otthoni pásztor inkább filozófus, mint bármelyik itteni intellektuel.*”³⁹ Rousseau sem érezte jól magát a szalonban, Párizsban emeletes házban lakott a nép között, ami népszerűségét csak fokozta. És ahogy Rousseau el-elvonult egy-egy főúri pártfogójának szép parkkal megáldott birtokára, Cioran is örült, ha egy-egy gazdag barát nyaranként vidéki rezidenciáján vendégül látta. Életformában és bölcsességben is közeledett ahhoz a Rousseau-hoz, aki A MAGÁNYOS SÉTÁLÓ ÁLMODOZÁSAI-ban a létfelejtés örömét oly megejtően tudta leírni. A hétköznapi Cioran az éjszakai életfilozófiája fölémelkedett. Tanácsokat adott, egészségügyieket és politikaiakat. Közben éppen úgy elítélte az élet gyógyszerekkel való meghosszabbítását, mint Rousseau, miközben mindketten állandóan orvosolták magukat. „*Tézisem: az emberiség eltűnik, mihelyst felfedezik valamennyi betegség gyógyszerét.*” Embertelennek tartotta, mint Rousseau, az élet mesterséges meghosszabbítását. Olykor úgy beszélt, mintha Rousseau-t hallanánk: „*...a részvét az alapérzésem, nagyon fogékony vagyok mások szerencsétlensége iránt.*”⁴⁰ Valamiféle lélekgyógyásznak tartotta magát. Büszke volt arra, hogy sokan lemondtak az öngyilkosságról, amikor az ő öngyilkosságról szóló elmélkedéseit olvasták. „*Te vagy a legjobb pszichoterapeuta, akit ismerek*” – írta neki egyik barátja.⁴¹ A recept egyszerű, önmagára alkalmazta: „*amikor nem megy, főbe lövöm magam*”, és így nem félt a jövőtől – fejtegette még hajdan Jeni Acteriannak.⁴² Igaz, több náci vezér is így gondolta. És nekik is bejött, igaz, sokféle pilulát szedtek ők is, és ezért még nem tiltották be a gyógyszereket. Hogy Cioran ezt az öngyilkosság-gondolat-gyógyszert komolyan gondolta-e valaha, nem tudni. Amikor egyszer meg akarta szerelni a vízcsapot, és a lakást elárasztó csőtörés lett a vége, akkor – ő, aki annyit írt az öngyilkosságról, és első könyvét végrendeletként írta meg, mert azt hitte, ha kész van, öngyilkosságot követ el,⁴³ és az öngyilkosság gondolata útításként kísérte⁴⁴ – megjegyezte: „*Életemben most először gondoltam arra, hogy öngyilkos leszek.*”⁴⁵ Viszont ahogy ő kírta saját létszorongását, mások az ő olvasásával enyhítették a sajátjukat. „*A legkomorabb oldalak, amelyeket papírra vettem, utána megnevettek. Ha újraolvasom, ismételten nyomasztók, de amit javítok, az a stílus, nem a gondolat. Ha valóban pesszimista lennék, az emberek többsége nem olvasna. De »megnyugtatónak« találják. Kis jötevő vagyok. De gyógyírom nem univerzális.*”⁴⁶ A szarkasztikus öngúny annál inkább: „*A halálvágy volt egyetlen és egyedüli gondom, mindent feláldoztam érte, még a halált is.*”⁴⁷ Cioran a tagadás örömét nyújtja azoknak, akiknek elégük van a világból és annak minden hazugságából, de mindezt szidalmazva jobban elviselhető minden; a jó stílusban szapult lét enyhíti a lét elviselésének fájdalmait; ráolvasás az optimista demagógiára. Cioran gyógyszere homeopátikus, hatása „*a stílus csodája*” – írja egyik csodálója.⁴⁸ Kétségtelen, ha a világ és az ember olyan borzalmas, mint olvashatjuk, akkor ahhoz képest jól vagyunk... – gondolhatja sok olvasó.

A felvilágosodás mozgalmán belül Rousseau támadta legélesebben a haladás mítoszát, amit nem is bocsátottak meg neki. A társadalmi szerződés utópiájának vonzásában és kora valóságának szorításában a reformok híve volt. Tisztában volt maga és mások korlátaival. A társadalmi szerződést ideális formában csak egészen kis államokban tartotta kivitelezhetőnek. Az embert is mérsékletre intette: „*A lázadó angyal, aki félreismerte természetét, gyengébb volt, mint az a boldog halandó, aki békében él a maga természete szerint. Az ember nagyon erős, ha megelégszik, hogy az legyen, ami, de igen gyenge, amikor fölébe akar emelkedni az emberiségnek. A világért se képzeljétek, hogy ha fokozátok képességeiteket, fokozátok erőtöket is. Sőt, csökkentitek, ha gőgötök még náluk is jobban fokozódik. Mérjük le égboltunk sugarát, és maradjunk a középpontban, mint a pók hálója közepén. Mindig elegendők leszünk akkor önmagunknak, és semmi okunk sem lesz panaszkodni gyengeségünk miatt, hiszen nem fogjuk sohasem érezni.*”⁴⁹ Vajon az öreg Cioran nem ezt tette? De minél jobban közeledett Rousseau-hoz, az emberhez, annál inkább szidta a teoretikust. „*Gyűlölöm az olyan írókat, mint Rousseau, akiknek az eszméi nemzedékekre nyomták rá bélyegüket, és akiknek az eszméi értékükhöz képest aránytalanul jobban hatnak. Hamis napok.*”⁵⁰ Elvakítanak. És az egykor elvakult Cioran már egyre világosabban látott: „*Montaigne bölcs, nincs utókor, Rousseau hisztérikus, felkavarja még a nemzeteket. | Csak azokat a gondolkodókat szeretem, akik nem ihlettek meg egyetlen néptribunt sem.*”⁵¹ Ennek előzetes formája naplójában: „*Montaigne bölcs, nincs utókor, Rousseau utálatos hisztérikus, felkavarja még a tanítványait is.*”⁵² És hogy mennyire, arról akkor adott számot, amikor azon tűnődött el, hogy a literátor mennyire nem érti az állam működését; csak a forradalmak alatt árul el némi kompetenciát a hatalmi vákuumban. „*Nem a szabad intézmények érdeklik, hanem a szabadság meghamisítása és komédiája. Nincs semmi meglepő abban, hogy 89 emberei inkább a holdkóros Rousseau-tól merítették ihletet, és nem Montesquieu-tól, aki komoly szellem, nem fecseg összevissza, és nem lehet modell az idillikus és véres kezű rétorok számára.*”⁵³ Rousseau viszont – vallja Cioran – „*emfázisával és zsargonjával egyaránt ártott Saint Martin és Robespierre stílusának.*”⁵⁴ Ez a legkeményebb sértés, hiszen Saint Martin lírizmusát túrhetetlennek minősítette, a Megvesztegethetetlen stílusa pedig – tudjuk – lapos, mozgalmi erényretorika volt. Ezzel Cioran leeresztette a nyaktilót Rousseau-ra. De egyben saját nacionalista vitalizmusa fölött is ítéletet mondott. Azt viszont elfelejtette, hogy az amerikai alkotmány bőven vett át a TÁRSADALMI SZERZŐDÉS-ből, és végül is az a világ győzte le a náciizmust, majd a szovjet kommunizmust, amely a Rousseau által hirdetett értékeket is vallotta. Azt is elfelejtette, amivel – ő, aki a romlott demokráciák világában nőtt fel – egyetértett Rousseauval: a párharcok megölik a köztársaságot. Erre emlékeztette még Simone Weil,⁵⁵ akit szeretett és tisztelt.

Dosztojevszkij ígésében

Cioran Dosztojevszkij regényvilágában érezte magát otthon, valóságos szereplőnek – de másként Romániában és másképpen Párizsban. Itt ösztönösen lakott manzárdszobákban, és ezzel mintegy ellenpólusán helyezkedett el annak „az egérlyuknak”, amelynek lakójával Dosztojevszkij megíratta azokat a feljegyzéseket, amelyek a modern irodalom kezdetét jelentik. Ez az odúlakó sokban hasonlít a fiatal Cioranra. Az 1936-ban írt KÖNNYEK ÉS SZENTEK-ben idézte is, és variált az idézetre: „*Szenvedés? – hiszen ez a tudat egyetlen oka.*”⁵⁶ Az embereket két kategóriába kellene osztani: akik ezt megértik, és akik nem.”⁵⁷ Ezt aztán Párizsban sem tagadta meg. De az odúlakó bölcsességeire emlékeztető saját bölcsességeit eltávolította könyvének francia változatából. És inkább másod- és harmad-

rangú könyvekre utalt. Késői interjúban többször is említett egy olyan német munkát, amelyet ugyan unalmasnak tartott, de címét remeknek: BEWUSSTSEIN ALS VERHÄNGNIS (A TUDAT MINT VÉGZET) – ez fejezi ki, hogy az öntudat fatalitás, az élet ellensége.⁵⁸ Jobban megfelelt volna, amit Dosztojevskij odúlakója mondott: „*bármilyen tudat is betegség*”. A manzárdlakó került a párhuzamot az odúlakóval. Valójában sok a párhuzamos és hasonló megnyilvánulás. Például, amikor az odúlakó ilyeneket nyilatkozott magáról: „*az ember néha rettenetesen szereti a szenvedést*”, ez, mármint „*a szenvedés: kétség, tagadás*”, „*egy árva szót sem hiszek el abból, amit eddig összefirkáltam*”, vagy: „*szellemileg fejlett és rendes ember nem lehet hiú, ha nem támaszt rendkívüli igényeket önmagával szemben, és ha bizonyos percekben nem veti meg magát szinte gyűlölettel*”, „*a mi romantikusunk [...] mindent lát, mégpedig gyakran összehasonlíthatatlanul világosabban lát, mint a legpozitívabb koponyáim*”, „*indulataim hisztérikus rohamokban, sírógörcsökben törtek ki*”, emellett „*az olvasáson kívül nem volt mihez folyamodnom*”, „*rádásul gyűlt bennem a keserűség; hisztérikus mohóság támadt bennem az ellentmondások és az ellentétek iránt*”.⁵⁹ Cioranra is áll az odúlakó ön- és a „*mi romantikusunk*” jellemzése. Talán Párizsban a KÖNYVEK ÉS SZENTEK öncenzúrázása közepette ezek a párhuzamok is felvillantak. Említett könyve román eredetijében és francia változatában közös (ami a franciából kimaradt, szögletes zárójelbe teszem): „*Amíg az ember az utcán jár, mintha még léteznének a dolgok. De amikor kinéz az ablakon – bármilyen ablakon –, minden irreálissá válik. [Emberek, fák, állatok a nemlétben konspirálnak.] Miként választhat el az ablak transzparenciája ilyen mértékben az élettől? Valójában a világra nyíló ablak jobban eltávolít tőle, mint a börtön fala. Ha az ember az életet nézi, elkezdi felejteni.*” Kimaradt a francia kiadásból a folytatás: „*Ezért minden kávéházban a történelem neveléses.*”⁶⁰ Ki tudja, miért, túl frivolnak vagy netán odúlakó jellegűnek találta? Cioran, a manzárdlakó immár a rezignált gnózis tragikus szemléletét képviselte, mert ha sokat nézi nevelésesnek a világot, úgy jár, mint az odúlakó, aki a maga nevelésességével is tisztában volt. Cioran román műve akár egerlyukfeljegyzések sora is lehetne, fasiszta vízióival együtt, míg francia műve már azt a címet is viselhetné: Feljegyzések a manzárdból. Cioran, a romániai odúlakó nagyon magasról nézte a világot, a manzárdlakó viszont már alulról is látta a világot, egyre több megértéssel azok iránt, akiket megtaposott az élet. Most már inkább az ő – ahogy mondogatta olykor: „*a metafizikai hontalan*” – életében is az érvényesült, ahogy Gaston Bachelard éppen Supervielle „házát” jellemezte: „*A költő ablakán keresztül a ház szoros kölcsönhatásba kerül a világgal. A ház, ahogy a metafizikus előszeretettel nevezte, az emberek háza kinyílik a világra.*”⁶¹ Ahogy nyitott volt Rousseau háza is, amikor Párizsban az emeleten lakott a közönséges emberekkel, és ez is hozzájárult a népszerűségéhez, akár a manzárd a Cioranéhoz. Magát is külső szemlélőként figyelte.

Az ÁMÍTÁSOK KÖNVE-ben (1936) már-már Raszkolnyikovnak nevezte magát,⁶² 1952-ben A KESERŰSÉG SZILLOGIZMUSAI-ban viszont már külső szemlélő: „*Raszkolnyikovnak lenni – a bűn mentsége nélkül.*”⁶³ Az uzsorásnó Raszkolnyikov és Cioran számára is szimbolikus alak, az embert megalázó pénz világát jelképezte. Ezért: „*Raszkolnyikov benyomását keltem, aki elindul gaztettének elkövetésére, de útközben megáll, hogy fellapozza a Prédikátor Könyvét és Epiktetoszt.*”⁶⁴ Ezzel elhatárolta magát Cioran környezetétől. Hiszen „*minden önmagát gyöttrő nyugati olyan dosztojevskiji hősré emlékeztet, akinek bankszámlája van*”.⁶⁵ Sőt, gyengeségeikben még közelebb állnak a nyugatiak Dosztojevskij alakjaihoz, mint maguk az oroszok.⁶⁶ Úgy látszik, az a dominikánus szerzetes, Marie-Dominique Molinié, akivel éveken keresztül levelezett, Dosztojevskijről is, nem tudta meggyőzni a szeretet erejéről.⁶⁷ Dosztojevskij Aljosája közel áll Rousseau természettől fogva jó emberéhez. Cioran szóra sem méltatja – a gonoszt magukban hordozó figurák vonzásában. Ha meg igen, akkor

abban nincs köszönet: „közelebb áll az angyalhoz, mint egy szenthez, tisztasága miatt nem lehet sorsa, és nehéz elképzelni, hogy Dosztojevszkij miként tette volna meg a folytatásban főhőssé”.⁶⁸ Még élcelt is azon, hogy egyik ismerőse Aljosa és Szmergyakov keveréke,⁶⁹ az apagyilkos Szmergyakové. Ő maga újra- és újraolvasta a három nagy regényt. Az 1917-es forradalomról is úgy szellemeskedett, hogy „*semmi érdeme sincs a kitörésben, mert már létezett, és a legkisebb részletéig le lehetett írni (gondoljunk az Ördögökre), mielőtt színre lépett*”.⁷⁰ A nagy inkvizítor legendáját elképesztően mélynek tartotta.⁷¹ Hiszen a hatalomról szólt, arról, hogy az inkvizítor éppen azt tette, amit Jézus elutasított, amikor a pusztában megkísértette a Sátán. Őt viszont Jézus kísértette meg egy pillanatra, mert hiába szólította távozásra Jézust, hiába tartott kis előadást a hatalomról, a Megváltó csókkal illette őt, aki máglyára akarta vettetni, és aztán meg is tette. A tömegek pedig a biztonságért az önkéntes szolgaságot vállalják, sőt megkövetelik, ahogy azt Cioran a náci Németországban tapasztalta, és ahogy ő maga is a tömegekről vélekedett.

Cioran szívesen beszélt az unalom reveláló jelentőségéről, arról, hogy az unalom olyan nyugodt, monoton szédület, amely felfedi a világ jelentéktelenségét, a legmagasabb fokú tisztánlátás, olyan tapasztalat is lehet, amely az így támadó úrt kívánatos pokollá teszi. Így: „*az unalom nagy szellemi veszély, valamiféle ördögi kísértés*”. És ezzel olykor megérkezett Dosztojevszkijhez. Hatvannyalc éves korában is alapvető érzelmének „*a romantikus unalmat*” tartotta, a Weltschmerzet, a világfájdalmat. És büszkén hangsúlyozta, hogy Dosztojevszkij alakjai közül Sztavrogint csodálja és érti meg a leginkább. Romantikus személyiség, aki az unalomtól szenved.⁷² Kirillov epileptikus rohamára is emlékezett.⁷³ De mintha nem izgatta volna, hogy Kirillov az Übermensch karikatúrája. Cioran sohasem említette Satovot, aki azt akarta, hogy Sztavrogin az istenhordozó orosz nép élére álljon, és elkeseredésében sokak szeme láttára ököllel csapott az arcába, majd visszafogadta feleségét, aki éppen Sztavrogintól szült gyermeket. Satov ezután maga is újjászületett az élet misztériumában, és ez hasonlít ahhoz az esethez, amely Ciorant lenyűgözte. Éspedig az, hogy egy idősebb ismerőse – aki haláláig olvasója volt – szerelmes lett, majd boldog apa, holott a gyermekellenes Cioran figyelmeztette, hogy mindez ellentmond mindennek, amit az életéről tud, de hát – ismerte el – „*ez az élet titokzatos dimenziója, amely bizonyos értelemben megváltja az életet*”.⁷⁴ És ezzel közelebb került azokhoz a dosztojevszkiji alakokhoz, akik a szeretet megváltó erejét vallották és képviselték.

De közben volt olyan pillanat, amikor elment a kedve Dosztojevszkijtól. Amikor 1978-ban arról kérdezték, hogy mi a véleménye a strukturalizmusról, közölte, elhánynya magát tőle, az irodalom ilyen anatómiája tűrhetetlen, és attól is beteg lett, hogy egy doktori értekezés Dosztojevszkijt darabokra szedte, ráadásul még a pszichoanalízist is bevetette. Ez rombolás, mert „*amikor az ember szeretkezik, akkor nem gondol a nő beleire. [...] Amikor valakit szeretünk, akkor mélyen szeretjük. [...] Számomra az irodalomban nincs módszer. Szeretünk valamit vagy nem. Valamiből lehet profitálni, el lehet fogadni egy művet, de nem sebészkedünk*”.⁷⁵ Egy ideig nem olvasott Dosztojevszkijt, de aztán magához tért. Hiszen – mondta Cioran – az ember nem ismerheti csak a felületet, ezért a másokról és magunkról kialakított ítéletek részben hamisak. Az emberből nem minden tárul elő, „*az aljas rejtve marad. Márpedig ez az aljas mozzanat mély, sőt, mondhatom, az emberben ez a legmélyebb, és ez az, ami a legnehezebben megközelíthető*”. A nagy írók ezt tárják fel. Mindenekelőtt Dosztojevszkij. Cioran számára „*ő az egyetlen, aki a tettek eredetéhez eljutott, nagyon jól látható, hogy hősei miért cselekszenek, de ez nem tárul fel rögtön. Hozzáállásomnak semmi köze a pszichoanalízishez, ez ugyanis gyógyítani akar, de ez érdektelen. A fontos az emberekben lakozó démon – ám ezt hogyan ragadjuk meg?*”⁷⁶

A gnóziától a Teremtés Könyve felé

Rousseau, Cioran, Dosztojevskij antropológiájának alapja betegségük. Rousseau-nál a baj részvtre ösztönzőt, szolidaritásra, a szabadság mindenki számára való biztosítását célzó megoldások keresésére. Hiszen az ember saját szenvedései révén mások szenvedései iránt is csak fogékonyabb lehet. Dosztojevskijnél saját betegsége olyan emberi tapasztalat, amely fogékonyabbá tette az emberi ösztönvilág rejtelmei iránt, ihletőerővel is hathatott, amikor a bűnt és megtisztulást minden addiginál komplexebb módon tudta megjeleníteni. Tanúságot tett erről Freud, aki a KARAMAZOV TESTVÉREK-ről szóló elemzését annak megvallásával kezdte, hogy a mű a világirodalom legnagyobb regénye, a nagy inkvizítor epizódja a világirodalom egyik legnagyobb teljesítménye, de „*sajnos a pszichológus a költő problémája előtt leteszi a fegyvert*”. Ugyanakkor Freud szerint az író, ahelyett, hogy „*az emberek tanítója és felszabadítója*” lett volna, alávetette magát a világi és szellemi tekintélynek, a cár és Krisztus iránti tisztelet, valamint szűkkeblű orosz nacionalizmus vezérelte, és mindebben éppen neurózisa játszott döntő szerepet, ami viszont Cioran szerint ösztönzőerővel hatott.⁷⁷ A fiatal Cioran azonban mintha bosszút akart volna állni a világon saját betegségéért. Álmatlansága nem magyarázza eszméit, de habitusát igen. Fokozta szélsőségre való hajlandóságát, szenvedélyességét.

A harmincas években „*fáradhatatlan örült voltam. Most, fáradt örült vagyok*”.⁷⁸ Amikor a diktatúra mellett kardoskodott, magát egyedinek képzelte, míg másokat tömegnek, amely csak parancsra vár, nem tud parancs nélkül élni, azt akarja, hogy parancsoljanak neki.⁷⁹ És a fasiszta agitátornak természetesen sohasem fordult meg a fejében, hogy ne a vezetők táborához tartozna.⁸⁰ Az öreg Cioran a politikában is pragmatikusabb lett, a köpönyegforgató, a helyzethez alkalmazkodó politikust többre tartotta, mint az ideológust. Például ezért becsülte Mitterand-t,⁸¹ bár lehet, csak azért mondott ilyeneket, hogy az elnök már ne hívja meg a fogadásra, mert amikor meghívták, nem ment el, csak annyit üzent, zárják le Franciaország határait.⁸² Félt a bevándorlástól, aki maga is bevándorló volt. (Amikor 1977-ben megtudta, hogy otthon az elköltözött szászok helyére cigányok települtek, keserűen jegyezte meg öccsének: „*lehet, Gobineau a múlt század legnagyobb prófétája*”.⁸³ Ez irónia, hiszen a rasszizmus teoretikusa az árjakat tartotta felsőbbrendű népnek. Ugyanakkor ebben a megnyilvánulásában van némi rasszista mellékzöngé.) Miután a nyolcvanas évek derekán egyszer sokáig kellett különböző bevándorlókkal sorban állni a rendőrségen a tartózkodási engedélyért, kifakadt, felemlegette Franciaország vitalitásának hiányát, majd azt, hogy „*Európa szerencsétlensége Németország veresége, de ma nem lehet megmondani az igazat, ezek a kretén amerikaiak néhány év múlva megegyeznek az oroszokkal, elhagyják Európát, és ez lesz az oroszok győzelme*”.⁸⁴ De aztán lehiggadt. Aztán megint jósolt: a Notre-Dame katedrálisából nemsokára mecset lesz.⁸⁵ Az 1970-es évek román besúgójelentései szerint fájlalta, hogy a két világháború közötti értelmiség jobboldali volt és nem baloldali, mert így 1944 augusztusa után inkompetens emberek kerültek hatalomra.⁸⁶ Majd húsz év múlva – ugyancsak baráti körben – Románia szerencsétlenségének tartotta azt, hogy az ország jobboldali volt akkor, amikor baloldalinak kellett volna lennie, nem volt kommunista pártja, képzett marxistái sem.⁸⁷ Hiszen – a fenti megfontolásokon túl – neki és jó néhány emigránsnak tapasztalnia kellett, hogy nem tiltakozhatnak Ceaușescu rendszere ellen, mert abban a pillanatban előveszik legionárius múltjukat. És ha netán előveszik 1936-os könyvét, láthatják, hogy Ceaușescu nacionalkommunizmusa közelebb áll a ROMÁNIA SZÍNEVÁLTÓZÁSÁHOZ,⁸⁸ közelebb, mint akár Sztálinhoz, aki azért az orosz nacionalizmust valamiféle in-

ternacionalizmussá stilizálta. Ceaușescu szimbolizálhatta, hogy az egység kényszerképzete hová vezet. Okkal vallotta meg hetvenegy évesen: „*Saját eszméimnek vagyok az áldozata.*” Tudta, hogy minden eszme szenvedélyé válhat, és ez veszélyes, mert a kettő összekapcsolódva már ideológiát alkot. Viszont következetesen „felelőtlennek” tekintette magát, és ezzel felmentést adott gondolatainak saját belső ellentmondásaira. De nemcsak arra, hanem fasiszta múltját próbálta közvetve bagatellizálni, és egyben néhány erősebb kijelentését.

Cioran ugyanis némileg spengleriánus maradt, hiszen Spengler erősítette meg abban, hogy a megszemélyesített nemzetben gondolkodjék: „*Az egyéneknek – de a nemzeteknek is – szüksége van megalomániára. Amikor az ember nem hiszi magát kivételesnek, fontosnak, pótolhatatlannak, akkor el van veszve.*”⁸⁹ Az 1970-es években úgy vélte, hogy Spengler művéből „*nem marad csak a címe, de annak fontossága napról napra nő*”, ő pedig boldogan figyeli a hanyatlást.⁹⁰ Később, amikor rákérdeztek, milyen hatással volt rá Spengler, nem tagadta, hajdan tetszett neki, és hangsúlyozta, hogy a történelemfilozófia csak akkor lehetséges, ha az ember érzékeny a civilizációk összeomlásának látványára. Rómát hozta fel példának: a római intelligencia megfáradtsága a felelős a kereszténység győzelméért, a kereszténységet a dekadens rómaiak és az életerős bevándorlók terjesztették el, és a helyzet hasonló ahhoz, ami most – az 1980-as években – Nyugaton zajlik. És el is keserítette az, hogy a Nyugat nem hisz saját értékeiben és saját küldetésében. És még hetvenegy éves korában is ebben a vonatkozásban úgy gondolkodott, mint huszonöt évesen: „*minden népnek van öt jellemző esszenciája.*”⁹¹ Ez az esszencia a spengleri morfológia származéka. De a partikuláris hanyatlást univerzális hanyatlás megnyilvánulásaként szemlélte. „*Valamiféleképpen a hanyatlás teoretikusa vagyok, az eredendő bűn parazitája és epigonja.*”⁹²

Az eredendő bűn román írásaiban nem szerepel. Pontosabban a ROMÁNIA SZÍNEVÁLTOZÁSÁBAN szó esik Románia eredendő bűnéről, amely meghatározhatatlan, de a múlt példázza.⁹³ Párizsban már a keserűség mondatta vele: „*Minden lény, amely megnyilvánul, a maga módján felfrissíti az eredeti bűnt.*”⁹⁴ Először gnosztikus mesét írt a világot teremtő „rossz demiurgosz” ellen. És annak hangsúlyozásával, hogy „*a jóság nem alkot*”,⁹⁵ eleve elhatárolta magát a BIBLIÁ-tól. De aztán gnózisát a zsidó világmagyarázathoz közelítette: „*Eredendő bűn, Ördög, kiűzetés a Paradicsomból – ha ezeket tudományos nyelvre fordítjuk, elég ahhoz, hogy a történelmet a maga egészében megértsük. A részletekről a történészeket kell olvasni...*”⁹⁶ Ennek felismeréséhez az vezette, hogy a történelemről nem lehet úgy elmélkedni, hogy az embert ne fogná el valami borzalom. „*Az én borzalmam teológiává alakult, egész odáig vezetett, hogy azt higgyem, az emberi történelmet nem lehet az eredendő bűn nélkül felfogni.*” Gnózisa, a rossz demiurgosz képzete, „*az eszme, hogy a rossz princípiuma benne lakozik a Teremtőben és a teremtményben*”, olyan, amely „*lehetővé teszi, hogy jobban megértsük a történelem minősíthetetlen alakulását és főleg, hogy ezzel szembenézzünk*”, persze „*ez a hiedelem nem csodaszer, de valamiféle refugium azoknak, akik nem győznek rágódni a Rossz győzelmi menetén*”. Aztán gnózisát megint mérsékelte, amikor az emberi felelősségre helyezte a hangsúlyt: „*Az emberi kaland a szerénységre való képtelenséggel kezdődött. Isten azt kérte, legyen alázatos, húzza meg magát, ne avatkozzon semmibe. De az ember mindenbe beleszóló indiszkrét alak, ebben rejlik démonikus princípiuma, és ha ezt nem fogadjuk el, nem értjük meg a történelmet. Nem hiszek keresztény módon az eredendő bűnben, de nélküle nem lehet megmagyarázni az egyetemes történetet.*” Mint mondta, „*ateista teológus*”-ként nyilatkozik, és az már a kereszténység és némileg a gnózis tagadása is, hogy „*az emberi természet csírájában romlott*”. De „*ha kiiktat-*

nánk az eredendő bűn eszméjét, az ember nem lenne többé rejtély”. Ez az állítás tagadja a szabad akaratot és azt is, hogy a szellem isteni természetű. Nincs üdvözülés, és nincs önüdvözítés. A szabadság problémája filozófiailag megoldhatatlan, ha volna megoldás, lenne filozófia. Nincs megtisztulás, csak végső pusztulás lehet. Ugyanakkor a gnóvizist sem temette el végleg. Az ember – mondta – a katasztrófával kezdte, de a katasztrófa „szellemi siker” kiindulása is lehet. Kérdés, hogy „az ember ki tudja-e aknázni ezt a pozitívumot vagy sem. Ha nem, akkor a kezdeti konfliktus fatális”. Kiderül, hogy kik azok, akiknek belső szubsztanciájuk van, és ha ez van, akkor sorsuk is lesz. „A sors nem más, mint előbbre jutás vagy sem.” Ha van belső elhivatottság, le lehet küzdeni az eredendő bűnt – hangoztatta Cioran. És beszélgetésében a kudarc és az eredendő bűn közé egyenlőségjel került. És aztán mintha már-már egy győztes Kirillov szólta volna Cioranból, amikor arra a kérdésre, hogy honnan is ered az eredendő bűn, ki találta ki: „Mély értelme van, az ember belülről érzi, nem lehet elmagyarázni. Ez – alapjában véve – az ember konfliktusa Istennel. Viszont Isten a maximum, ameddig az ember eljuthat. Ez ad tartalmat, értelmet. Az élet már nem kaland, annál sokkal jobb. Az életben minden a tapasztalatoktól függ, attól, hogy van-e tartalmuk vagy sem.” Az ő életének a kudarc pedig abban rejlik, hogy nem ment el a végsőhöz. De vajon, ha elmegy, akkor leállt volna riporterekkel csevegni? Dosztojevszkij viszont elment a végső határig, élete pokol volt, Kirillov pedig öngyilkos lett. Csakhogy azt is tudta, hogy „az élet egyedül csak azért viselhető el, mert az ember nem megy el a végső határig”. Mert „a teljes tisztánlátás maga a semmi”, és „az élet negatív víziója nem szükségszerűen hamis megismerés, csak az élettel összeférhetetlen forma”. „Az ember legyen tisztánlátó, de tudja, hogy a túlságos tisztánlátás az életet elviselhetetlenné teszi. Az élet csak akkor viselhető el, ha nem vonjuk le a végső következtetéseket.” Az életben, ami borzalmas, az a kudarc, és végül is az élettapasztalat maga a kudarc. Nem kell mindent megmondani. Igaz, „mindig hittem abban, amit leírtam, és ez az én naivitásom, ez nem jó, és ellentétben áll azzal, ahogy a dolgokat látom, de annál jobb. Nem szabad csalni, de az abszolútumban mit jelenthet az, hogy csalunk? Az emberben meglehet a semmi tudata, de ebből nem kell a végső következtetést levonni. Magától értetődik, ha az ember a semmi tudatával él, akkor abszurditás könyvet írni, sőt nevetséges. Minek írni és kinek? De vannak olyan belső szükségletek, amelyek nem hagyják magukat alávetni ennek a látásmódnak, ezek más természetűek, intimebbek és titokzatosabbak, irracionálisak. A semminek végsőhöz vitt tudata semmivel sem egyeztethető, semmilyen tettel; hűség, autenticitás stb. minden eltűnik. Mégis megvan az a titokzatos vitalitás, amely az embert cselekvésre ösztönzi. És talán ez az élet, anélkül, hogy nagy szavakat vetnénk be, ezért csatlakozunk olyasműhöz, amiben nem hiszünk, igen, nagyjából ez az”.⁹⁷

A vitalitás másik arca a megalkuvás. Még 1937 nyarán megvallotta egyik barátjának: „Az én fő hibám az, hogy még álomban is tudom azt, hogy mi a lényegesebb. Innen ered a kompromisszum a cselekvés általi megváltás és a cselekvés lényegteleniségének tudata között, mely kompromisszum jegyében kompromittálódik jövő életem, itteni második életem. Miután hét évig nem csináltam mást, mint szenvedéseimet fokoztam a legledélebb írók és filozófusok olvasásával, most magam ellen kell rendszabályokat hoznom. Jaj a fejemnek.”⁹⁸ Jóláttnak is beillik, bár csak évekkel később kezdődött ez a második élet, és úgy zajlott, ahogy írta, megtalálta a megfelelő kompromisszumot. Az emberi természet minősítésében nem ismert kompromisszumot: az ember javíthatatlanul rossz állat, időnként megnyugszik. A történelem: „az ember embertelenségének kimutatása”. Az ember hazugságban él, a féltékenység egyik legalapvetőbb tulajdonsága. Ez már-már René Girard miméziselmélete felé mutat, némileg mintha átfednék egymást. Girard szerint az embert a mimetikus vágy hajtja,

az, hogy azt birtokolja, amit felebarátja akar, mert a felebarát vágya kelti fel az övét. Csakhogy Girard szakít a romantikus emberképpel, mely szerint minden ember önálló univerzum. Nem, az ember mimetikus lény. Ciorannal az ember nem ismerheti meg önmagát, nem ismerheti saját titkát, és ebben van valami titokzatos.⁹⁹ Mégis három szenvedély vezeti az embert: „*A kíváncsiság, a vágy és a féltékenység drámája (Ádám, Éva, Káin) – így kezdődött a történelem, így folytatódik és így ér véget.*”¹⁰⁰

„*A történelem az élethez hasonlítható, megjelenik és degenerálódik.*” A világ ura pedig a Sátán, Krisztus csak a végén lesz mindenható. „*Ha Isten lenne a világ ura, nem lenne történelem. Történelem nélkül minden jobban menne.*” Azt, hogy Resinárról a szülei Nagyszebenbe vitték, olyan parabolaként láttatta később, amely azt példázza, hogy jobb lett volna, ha nincs civilizáció, ha az ember a TEREMTÉS KÖNYVÉ-nek állapotában marad. Mert ebben a könyvben van az igazság. „*Olykor úgy képzelem el a világ történetét, mint az eredendő bűn hatalmas folyamát. Olvasom és újraolvasom a Teremtés Könyvét, és az az érzésem, hogy az a néhány oldal mindent elmond. Megrázó. Ezek a pusztai nomádok az ember és a világ teljes víziójával rendelkeztek.*”¹⁰¹ És ha ezt olvassuk, akkor azt a Raszkolnyikovot láthatjuk magunk előtt, aki immár elindulva a megigazulás felé, a folyó túlsó partján meglátta az ősi, elvesztett világot, ott, ahol „*szabadság honol, egészen másféle emberek élnek, nem is hasonlók az itteniekhez, ott mintha megállt volna az idő, még nem tűnt volna le Ábrahám kora, és az ő nyájait legeltetnék.*”¹⁰² Ugyanakkor Cioran – az általa sokat olvasott – Sesztovtól is tudhatta, bár a regényből még inkább, hogy Raszkolnyikov nem érezte magát bűnösnek.¹⁰³ Ő sem, írásaiban nincs bűnbánat, csak sajnálkozás. A gnózis alapjai elég szilárdak. A gnózis fatalizmus, az önüdvözítés bizonyossága hatja át.

Cioran tagja annak a gnosztikus internacionálénak, amelynek jelesei Ernst Jünger, Heidegger, Lukács György, Mircea Eliade. Mindegyik más-más szint képvisel. De valamennyien olyan korba kerültek, amelyben – mint Valéry emlékeztet – a diktatúra olyan ragályos lett, mint korábban a szabadság.¹⁰⁴ És valamennyien Umberto Eco diagnózisát is példázzák, azt, hogy „*a gnózis nem a rabszolgáknak való vallás, mint a kereszténység, hanem az urak vallása*”. A gnosztikus ember mítoszai vagy utópiái vonzásában Isten helyére ülteti magát. A test börtönében nem fogadhatja el, hogy Isten az embert saját képére teremtette. Inkább „*úgy tekint magára, mint egy szikrányi istenségre, amely átmenetileg, egy kozmikus összeesküvés folytán, számkivetésbe került.*”¹⁰⁵ És paradox módon maga is demiurgoszként, a politikában való kalandorkodással próbál kitörni. Jünger a II. világháború után levonta a tanulságokat: „*Valamely komor állomáson vonatra kell szállni – mint nacionalista vagy bolsevik, mint forradalmár vagy katona, obskúrus szellemek vagy teóriák szolgálatában – a kérdés csak az, hogy meddig akarunk utazni.*”¹⁰⁶ Lukács marxizmusa miatt lóg ki a sorból, de a lélek és a forma összhangjának keresése oda vezette, hogy a munkásosztályban lássa a lelket és a Kommunista Pártban a formát, hogy aztán a maga revizionizmussal próbáljon több levegőhöz jutni. Jünger az új ipari társadalom vízióját vázolta fel, majd Hitler-ellenes regényt írt. Heidegger az autentikus létre az esélyt a nemzetiszocializmusban kereste, hogy aztán annak létező formájából kiábránduljon. Eliade a Vasgárdában buzgólkodott, majd nyilvánosan megtagadta, de Codreanu, a Kapitány emlékét mindvégig tisztelte és tisztította – kódolt és kevésbé kódolt megnyilatkozásaiban. A csalódottak és kiábrándultak közül Cioran volt az, aki a legkritikusabban nézett szembe legionárius múltjával, legalábbis azzal, amit nem titkolt el belőle. Ha nem titkol el valamit, akkor életében kinyírják, és halála után szentté avatják. Talán ezt is tudta, de mire az ilyen dicsőség annak, aki nem hisz a lélek halhatatlanságában. A fanatizáló fasiszta aktivista, aki – igaz, útitársként – némi szkepszissel hirdette eszmé-

it, most egyre szkeptikusabb antiaktivista lett, és – immár remeteként – egyre kevesebb fanatizmussal. És most már mélyen igaz: „Az irodalomban éltem, és amit irtam, lényegében magam körül forog.”¹⁰⁷ Viszont valósággal politikai bölcs lett. Apja halála után átvette az apaszerepet, állandóan tanácsokat adott az otthoni családtagoknak, egyre joviálisabb kispolgári külsőt öltött, gnóziha háttérbe szorult, pedig egy joviális gnosztikus merénylet a lélek ellen és önmaga karikatúrája, de hát gnózisát is mérsékelte buddhizmussal, a nagy lázadóból nagy családi fegyelmű lett, kispolgárosodott. És nemcsak egyszerűen a nyolcvanas évek Ceaușescu okozta országos nyomora, hanem családtagjainak a nélkülözései is arra indították, hogy a *Libération* számára OLÁH SEMMI címmel lázadásra bujtogató cikke törje a fejét, de közbejött a forradalom vagy az, amit annak nevezünk.¹⁰⁸ Őt is magával ragadta a lelkesedés, visszatért anyanyelvéhez, románul adott hosszú interjút. De aztán a forradalomban csalódott, és hamar visszatért a román történelmet néhány szóba sűrítő kedvenc szólásához: „Nem adatott meg.” 1992-ben pedig már keserűen jósolt a románoknak: „félrecsúszott nép lesz”.¹⁰⁹ Neki pedig meg ott állt a kérdés, amelyet Ernst Jünger – naplójában – így tett fel: „Olykor az ember élete ismeretlen szerző regényének tűnik, fejezetei terjedelme különbözik, de milyen lesz a folytatás?”¹¹⁰

Cioran öregkorában életrajzokat olvasott, levelezéseket, naplókat. „Nagyon érdekes követni – hangsúlyozta – egy-egy emberi sors alakulását, azt, ahogy valaki önmagát elpusztítja. De nemcsak egy megtört élet érdekes, hanem mindaz, amit az élet jelent!”¹¹¹ Ifjúsága „hősenek”, Nietzschének leveleit is azért olvasta, mert abban feltárul, ami volt: „egy szerencsétlen ember”. Leveleiben „pont az ellenkezője annak, ami a könyveiben”. Könyveiben megjárt szót grandomániája elhibázott, zseniális, de valamiképpen hamis, saját „eszméinek rabszolgája lett”. (És miután német újságírónak nyilatkozott, nem mulasztotta el fejtegetni, hogy a Nietzschét fűtő győzelmi vágy „nagyon német”, a németek zsenik, de nem bölcsök, építkeznek, a filozófiában is rendszereket alkotnak, a német történelem mély, de kívül maradt az életen, nincs német ironia.¹¹² És amit csak magának vallott meg: „Németországban az egyetlen jó fickók a zsidók voltak, miután eltűntek, ami maradt: szörnyű Belgium.”¹¹³ Viszont hetvenévesen fiatal német lányba lett szerelmes, mint egy kamasz. Talán ez gyógyította a kamaszkori sebet, amikor a szeretett lány mással szólt kapcsolatot, Németországban pedig a lányok nem álltak szóba vele mint – vélte – románnal. Most pedig a német lány hódolt neki – elsősorban szellemileg, mert a testi kapcsolatot kevésbé élvezte. Aztán amikor az elaggott Ciorant valaki megkérdezte az utcán, hogy Cioran? – a válasz: „Az voltam!”¹¹⁴ A sors ironiája őt sem kímélte. Aztán amikor súlyos betegség sújtotta, állítólag nemetül beszélt, pedig ilyenkor az ember az anyanyelvéhez tér meg, és mintha neki a német lett volna a filozófiai anyanyelve, hiszen először a német filozófiában mélyült el, aztán a náci Németországban érezte jól magát, utolsó nagy szerelme is német volt. Mikor Alzheimer-kórral kórházba került, már románul káromkodott, és Lear királyként őrzöngött – mint élettársa emlékezik. Olykor üvöltött, mint egy farkas.¹¹⁵ Önbeteljesítő jóslatot vetett volna 1957-ben papírra? „Üvöltő filozófus vagyok. Eszmém, ha eszmék, üvöltenek; nem magyarul semmit, robbannak.”¹¹⁶ De időnként, amikor már meg sem szólalt, úgy nézett élettársára, Simone Bouéra, hogy ez „olyan dolgokat olvasott ki a tekintetéből, melyeket nagyon rég nem” tehetett.¹¹⁷

Mérlegen a ciorani antropológia

Cioranban mindig maradt valami örök kamasz. De ezt nem kell eltúlozni. Minél bölcsőbb lett, annál gyilkosabban nyilatkozott saját magáról. „Hiszem, hogy van bennem valami tisztátalan, amitől nem tudtam megszabadulni. Nyíltan megmondom, én is félrecsúszott vagyok,

bukott szellem. Nem mutatkoztam méltónak a magam ideális képéhez.” Mert „*idővel felületesebb és frivolabb lettem*”.¹¹⁸ Annyira persze nem, mint a lélekbúvárok, akik nem igazán értik, hogy az embernek sok arca is lehet, és változhat. Megtalálják a magot. Így akad, aki Cioran cinizmusát mániákus depresszió által meghatározott infantilizmusával magyarázza, és megállapította a diagnózist: félskizofrén módjára élt, nem lépett a damaszku-szi útra, morális színeváltozásról szó sem lehet, csak szavakban árulta el ifjúkori ideológiai krédóját.¹¹⁹ Féligazság ez, akkor is az, ha udvariasabban mondják ugyanezt: a francia Cioran „*gondolkodásmódja és értékrendje ugyanaz maradt*”.¹²⁰ Még udvariasabban és pontosabban: „*Bár kulturális és metafizikai szempontból továbbra is pesszimista maradt, és ragaszkodott elsősorban Nietzsche és más német filozófusok műveiből levezetett értékrendjéhez, a továbbiakban Ciorannak nem volt sok köze a legionarizmus ideológiájához, s próbálta megtagadni a Románia színeváltozásában kifejtett antiszemita nézeteit, s ezeket határozottan visszautasította, noha csupán implicit módon*”.¹²¹ Kétségtelen, a vitalista mag megmaradt Cioran élet- és világszemléletében, de történelmi bölcsességgel párosult. Kárhoztatta a vitalizmus elszabadulásának emberi árát. Igaz, Európa is bölcsőbb lett. A folytonosságot persze nem lehet tagadni, ő sem tette. Az öreg Cioran, a francia író hajdani önmagát, a román író, saját ifjúságával együtt saját előtörténetének minősítette. Csakhogy a francia nyelvvel nem egyszerűen kényszerzubbonyba bújít, hanem gondolkodása formája is változott, mert a nyelv egyben gondolkodás is. „A stílus az ember” – közhely, de igaz. Viszont az is igaz, hogy mindegyik francia szövege mögött ott van a román is. De a forma más, és vele a tartalom is más lett. Műve palimpszeszt – állítja egyik elemzője, aki viszont kérdésként állítja: „*Kamuflázs vagy vezeklés, állandóan ismételt mea culpa vagy állandóan kísértő rosszhiszeműség? Ki tudja?*” Úgy tűnik, számára mindkettő, és végül alapjában olyan-nak látja a régi moralisták utódját, aki lényegében „*az utánzás és a mindenki ellen, az ön-maga ellen is irányuló agresszivitás keveréke*”.¹²² És bár Cioran azt vallotta, hogy az írónak nem kell figyelni az olvasójára, mégis könyvei megfelelnek annak a kritériumnak, amelyet Ortega y Gasset állított a jó könyv elébe: „*egy könyv oly mértékben jó, amilyenben latens dialógust feltételez, amelynek során érezzük, hogy a szerző valóban maga elé tudja képzelni olvasóját, ez pedig érzé a sorok közül kinyúló ektoplazmatikus kezét, amely simogatja, vagy nagyon udvariasan felpofozza*”.¹²³ Cioran önmagának is kimért néhány pofont. Az önkínzás frivol formáját választotta, a gyónást tagadó gyónást. Veretes mondatokban vetette el, hogy a pszichoanalitikus vagy a pap könnyíteni akarja a lelkiismeretet. „*Védekeznünk kell gyógyítónk ellen, ha bele is pusztulunk, őrizzük bajainkat és bűneinket. A gyóntatószék: a tudat megerőszkolása az ég nevében*.” Az ő terápiája egy-egy hajdani gonosz megnyilvánulás szelídebb vagy még abszurdabb formában való megidézése, és ezzel könnyített lelkiismeretén, trivializálta a hajdani vétket. A Szent Bertalan-éj emlegetése a harmincas években nem volt olyan ártatlan szóvicc, de az ötvenes években már az lett. Például amikor az irodalmárok jellemzése után arról írt, hogy egy irodalmi zsúr után úgy érezte, Szent Bertalan-éjt kellene rendezni az irodalmárok körében.¹²⁴ Az abszurditásig vitt változatot Noicához írt levelében adta elő: „*Vajon az én projektem elítélhető? Egyszerűen csak azt fejezte ki, amit minden olyan ember, aki szereti a hazáját, szíve mélyén kíván: honfitársai felének kiirtását*”.¹²⁵

Cioran a kvázi gyónás mellett a tagadást fejlesztette tökélyre, pontosabban a tagadás tagadását. Tagadta Istent, de vele dialogizált, mert „*Isten nélkül minden semmi; és Isten? Legfelsőbb Semmi*”.¹²⁶ Írta az ilyesmit éjszaka, feszes, elegáns stílusban; nappal oldott közvetlenséggel értelmezte látomásait. Stílusa a trivialitás átpoetizálása, ami elviselhetőbbé

teszi világunk trivialitását és vulgaritását. Rejtőzködésével valamiféle cinkosságot teremtett olvasójával, aki nem is sejtett semmit a rejtőzködés okáról. Vonzottak az anti-nómiák feszültségétől áthatott kijelentések, hiszen a nagyvilág ellentmondásait is kifejezésre juttatták. A fragmentális filozófia megfelel a világ töredezettségének, és ebben olykor a Cioran által jószolt és jól stilizált apokalipszis megnyugvást kínálhat, nagyobb, mint egy rossz katasztrófafilm. Vonzott az, ahogy a reflexivitás és a kinyilatkoztatás ötvözésével aforizmákká stilizálta a világundort, hiszen így elviselhetőbbé tette. Vonzott az önmegvetés és az önimádat dialektikája. És mindenekeelőtt gyilkos iróniája. Az iróniának nincs szüksége legitimációra, az irónia a történelem immanenciája. Az ironizáláshoz már kell némi legitimáció, és ez a stílus. Ezt nem vonták kétségbe, őszinteséget már igen, sőt „*állandó őszinteség hiány*” jellemzi – mondja az egyik elemző,¹²⁷ amikor talán már valahogy bosszút akart állni a világon is azért, mert túl sokat foglalkozott Ciorannal, és mintha többet várt volna tőle, talán időn túli, örök igazságokat. De hát éppen arról szól Cioran, hogy ilyenek nincsenek. Sőt, az egyéni őszinteség is olykor csak pillanatnyi állapot. Lehet viszont általános emberi őszinteségről beszélni, és pedig akkor, ha őszintén nyilatkozunk az emberi természetről. Ez Ciorannál teljes és vigasztaló. A KESERŰSÉG SZILLOGIZMUSAI a megkeserítetteknek szereznek néhány kellemes percet. Jellemző, hogy az 1952-ben megjelent mű sokáig alig fogyott, aztán, miután a keserűség érzése elkezdett teret hódítani, a legnépszerűbb műve lett. Alighanem a moralisták azok az írófélék, akiknek a legkevésbé kell hinni, de annál inkább figyelni kell rájuk. És tragédiájuk, ha van ilyen, vagy inkább balsorsuk az, hogy a moralizálással a moralizálás áldozatai is lesznek, bár megadatik nekik a rejtőzködéssel járó erény: a szubtilitás. Szubtilisek a teológusok, a tétlen fecsegők, a nők mellett az üldözöttek, akiket kettős és hamis életre kényszerítenek, mert az „*őszintetlenség – szükségből – izgatja az intelligenciát*”.¹²⁸

Vajon Alain Finkielkraut nem valamiféle átmenetet képvisel a naivság és a szubtilitás között, amikor a ROMÁNIA SZÍNEVÁLTOZÁSA francia fordításának elolvasása után így látta: „*Cioran szakított a totalitárius kísértéssel, amikor francia író lett, és a XX. század teljében a klaszszikus moralisták családjába iratkozott be. A moralisták nem morált hirdetnek, hanem fájdalmas igazságot terjesztenek. Cioran 1941-től már csatlakozott a táborukhoz, és pedig a »Franciaországról« szóló, fordulatot jelentő írásával. Románul írta, de stílusa francia [...]. A moralisták válasza alapján azok válasza, akik nem hagyták, hogy Rousseau rászedje őket. Egyrészt a rossztól mentes rendszer eszméjéről van szó, arról, hogy miként lehet politikai megoldást találni az emberi problémára. Másrészt nyugtalan tisztánlátás tesz minket immúnissá e kísértés ellen. Cioran kétségbeesése nem vezeti el szükségszerűen az emberi természet sötét víziójához. Naplójában csodálatos a következő passzus: »A gyűlölet és az esemény szinonimák. Ahol jelentkezik a gyűlölet, valami történik. A jó viszont statikus. Megőrizz, megállít, híjával van a történelmi erénynek, minden dinamizmust visszafog. A jóság nem cinkosa az időnek, míg ennek a lényege a gyűlölet.« Nem gondoltuk volna, hogy Cioran így dicséri a jóságot. És mégis.*”¹²⁹

Kétségtelen azonban, hogy van ok a gyanakvásra is. Amikor Cioran az 1970-es évek végén újraolvasta első francia művének német fordítását, meg is jegyezte az előszóban: „*Világszemléletem nem változott meg lényegesen, ami biztosan megváltozott, az a tónus. A gondolkodás alapja nagyon ritkán változik, metamorfózison megy keresztül a szerkezet, a forma, a ritmus.*” Jellemző, ahogy „*a szakaszok felégetése*” kifejezést használta saját metamorfóziisa előtt és után. A ROMÁNIA SZÍNEVÁLTOZÁSÁ-ban az országnak kell felégetnie a szakaszokat a modernizáció érdekében. A BOMLÁS KÉZIKÖNYVÉ-ben az ember „*túláságosan sietett... hogy mielőbb a végéhez érjen*”, de „*megfeneklett saját eszményében, ráfizetett saját játékára*”.¹³⁰ Cioran

megnyerte? Amit titkolni akart, ma már köztudott – igaz, mindenkinek szóló tanulságokkal. Múltját elítélte, de nem tagadta meg, előtörténete maradt, és olykor fel-felvillant egy-egy avatiztikus gesztusa. Sanda Stolojan, a KÖNNYEK ÉS SZENTEK franciára fordítója megérezte: Cioran, „*a barát kedves, beszédes, dinamikus, szellemes, őszintén elragadó. De kemény páncél védő, amely mögött olykor-olykor kártékony bacilusok tűnnek fel, amelyek az embert félelemmel töltik el*”.¹³¹ Nem is tagadta Cioran, hogy sok emberen segített, „*de absztrakt módon démon lehetnék. Ha lehetőségem volna lerombolni a világot, megtenném*”. Igaz, csak „*mint démon, és nem mint egén*”. És – fejtegette – nemcsak ő; az emberek ugyanis potenciális bűnözők.¹³² Osztrák barátja, aki el volt ragadtatva Ciorantól, az embertől, keserűen jegyezte meg, hogy Nietzsche is kedves volt, de felelős téziseinek sok káros következményéért, és „*Cioran műve ugyan kevésbé elterjedt, de még sok rosszat tehet tanácstalan korunkban*”.¹³³ Hogyan? Miként? – kérdezhetjük. Cinizmusra, felelőtlenésre, nihilizmusra nevel? De ezek kritikáját is adta. És nem akart szabadulni az immanens gonosztól? A maga módján igen, amire képes lehetett: az írással. Kiírta magából saját magát és a világot. „*Ha könyveim komorak – mondta élettársának –, annak oka az, hogy csak akkor írok, amikor legszívesebben golyót eresztenék a fejembe*”.¹³⁴ Az írás terápia – hangsúlyozta lépten-nyomon. A francia Cioran terápiája a román Cioran terápiájának a terápiája. Káros lehet másokra? A járvány elleni oltásban is van vírus. Cioran sohasem mondta, hogy kövessék. Sőt, barátját, Noicát, aki iskolát alapított, úgy jellemezte, mint saját majmainak a rabszolgáját.¹³⁵ Igaz, a tanítványok szembefordultak mesterük nyugatellenességével, de csodálták rendszeralkotó képességét. Cioran viszont lenézte a rendszeralkotó filozófusokat. A nagy rendszereket „*briliáns tautológiák*”-nak tartotta.¹³⁶ A rendszer totalitarizmus, szerinte már egy hosszabb esszé is gúzsba köti az értelmet, mert koherenciára tör; a rendszer rendszert szül, a szabadság ellensége, míg a fragmentumok különböző, egymásnak ellentmondó tapasztalatokból fakadnak, ezért egymásnak ellentmondhatnak.¹³⁷ Ezt tették Cioran kijelentései is, hiszen az ellentmondás öröme nem ismerhet határokat. Különben is „*egy ember eredetisége ellentmondásaiban rejlik*” – mondta nevetve. „*Minél esztelenebbek, annál jobb. Mert kifejezik az embert*”.¹³⁸ Aztán jó tíz év múlva, az 1980-as évek végén közölte a nyilvánossággal: „*eleget szidalmaztam az univerzumot*”.¹³⁹ 1987 után több könyvet nem írt.

Alighanem tisztánlátására volt valóban büszke Cioran, de hogy valóban tisztánlátó volt-e, ki tudja? Viszont ki tagadná: tisztánlátásra tanít, ha ilyesmire lehet tanítani. És úgy tanít, ahogy Raszkolnyikov vagy Ivan Karamazov, őket sem értjük szó szerint. Cioran élete és műve hatalmas fejlődésregény, amelynek hőse ő maga a maga esendőségében; éntörténet. „*Elvesztett órámnak vagyok a terméke*”, de „*az az ember, aki félrevonul, és nem úgy tesz, mint a többiek, az képes igazában valamit is megérteni*”.¹⁴⁰ Vajon mit is értett meg igazán? És mit érthetünk meg mi az ő életéből és művéből? Tudta, miért intette az utókor: „*Majdnem mindig alávalóság jele másról erkölcsi ítéletet alkotni. Egyedül az isteneknek van joga tetteinket mérlegelni*”.¹⁴¹ Mi is sejtjük, miért írta ezt, bár hogy valójában is így gondolta, nem tudhatjuk, hiszen ő maga is alkotott erkölcsi ítéletet. Sőt, ítélezésre is tanított. De milyen istenekre gondolt? Hiszen az élete és műve is példázta, hogy mennyi bajjal jár, ha emberek isteneknek képzelik magukat... Sőt, egyik utolsó aforizmájában éppen ő hívott fel: „*Amíg egy isten is áll még, az ember feladata nem ért véget*”.¹⁴² Az istent kisbetűvel írta! De hol vannak ma az istenek? Legfeljebb posztmodern egók játszanak istent. Ezért is aktuális, amit még 1964-ben Ernst Jünger mondott, az a Jünger, akiben századik születésnapján François Mitterand a szabad embert köszöntötte.¹⁴³ „*Ahol Istenek*

voltak, oda Szellemnek kell lépnie.”¹⁴⁴ Addig is sokan átérezhetik Cioran utolsó könyvében olvasható aforizmájának igazát: „Végül is nem vesztegettem el az időmet, én is, mint mindenki, megmártóztam ebben az aberrált univerzumban.”¹⁴⁵ Hogy miként, ezt önmagát sem kímélő szakzammussal már 1952-ben elmondta: „Az élethez való alkalmazkodásom titka? – Úgy vállaltam kétségbeesést, mint inget.”¹⁴⁶ Ne vegyük ezt se szó szerint, nem igazán érvényes rá, hiszen elfojtotta magában a fasisztát, de Nessus-ingként hordta magában a múltat.¹⁴⁷ Még akkor is, ha azt hitte, „mind komédiások vagyunk; túléljük a problémáinkat”. De hát „a filozófiai divat olyan, mint a gasztronómiai, egy eszmét éppen úgy nem lehet megcáfolni, mint egy szósz”.¹⁴⁸

Cioran hosszú kamaszkora akkor ért véget, amikor szakított a politikával, és a nagy moralisták nyomdokaiba lépett, hogy máig is az élükön álljon. Kilépett a történelemből, vagy fölé emelkedett, miután egyszer alásüllyedt? Mindegy, a tapasztalatok eredménye számít: „A történelem védhetetlen. A cinikus hajthatatlan abuliájával kell reagálnunk, vagy odaállni a többiekhez, menetelni a lázadók, a gyilkosok és a hívők bandájával.”¹⁴⁹ Nem véletlen, vonzotta a káosz, vagy legalábbis úgy tett, amikor kárhóztatta „az érthetőség babonáját”. A közérthetőség leegyszerűsítés: „Ahányszor csak ellenállok a homályosság kísértésének, tudom, önmagam egy részét vetem el magamtól. A szavak az ellenségeim. Nem viselik el a káoszt.”¹⁵⁰ Utolsó aforizmája: „Önmagam legmélyén, ha kicsit is oda merülök, érzem a káosz kísértéseit és incselkedéseit, mielőtt még nonszenszre degenerálnék.”¹⁵¹

Cioran műveinek olvasása szórakozás – ahogy Pascal értette, és műve és élete is csak a pascali kérdést és választ nyomatékositja: „Miféle szörnylény hát az ember? Micsoda eddig nem volt teremtmény, szörnyeteg, zűrzavar, micsoda ellentmondás, a természet milyen csodája?”¹⁵² Mindenek bírāja és ostoba földi féreg; az igazság letéteményese és a bizonytalanság, a tévedés kloákája; a mindenség dicsősége és ugyanakkor hulladéka. Ki bogozza ki ezt az összevisszaságot?”¹⁵³ Ha megpróbáljuk, Cioran élete és műve is óvatosságra int...

Jegyzetek

1. William Kluback, Michael Finkenthal: SPITILE LUI EMIL CIORAN. București, 1999. 39.
2. Cioran: OEUVRÉS. Paris, 1995. 1628.
3. Benjamin IVY: CIORAN INTIME. <http://bibliobs.nouvelobs.com/documents/20120423.OBS6884//cioran-intime.html> (2013-11-22).
4. Louis Nucéra: PÂNĂ LA URMĂ L-AM ÎNTĂLNIT PE CIORAN. *Luceafărul*, 1994. júl. 6. 5. sz.
5. Aurel Cioran: „CINE ȘTIE CÎND NE MAI VEDEM?” *Euphorion*, 1996. 61–63. sz. 23.
6. Emil Cioran: SCHIMBAREA LA FAȚĂ A ROMÂNIEI. Buc., 1936. 93.
7. Emil Cioran: OPERE, II. Szerk. Marin Diaconu. Buc., 2012. 757.
8. Emile M. Cioran: A BOMLÁS KÉZIKÖNYVE. Ford. Csiszter Kálmán. Bp., 1999. 225.
9. Cioran: CAHIERS 1957–72. Paris, 1997. 110.
10. Cioran: OEUVRÉS, 759.
11. Uo. 772.
12. Cioran: CAHIERS, 128.
13. Cioran: OEUVRÉS, 838., 841.
14. Jean-Jacques Rousseau: A TÁRSADALMI SZERZŐDÉS. Ford. Mikó Imre. Bukarest, Kolozsvár, 2001. 76. k.
15. Cioran: OEUVRÉS, 1088.
16. Jean-Jacques Rousseau: ÉRTEKEZÉSEK ÉS FILOZÓFIAI LEVELEK. Vál. Ludassy Mária, ford. Kis János. Bp., 1978. 92.
17. Cioran: ENTRETIENS. Paris, 1995. 58., 161., 224., 248., 252.
18. J.-J. Rousseau: EMIL VAGY A NEVELÉSRŐL. Ford. Győry János. Bp., 1978. 11.

19. François Furet–Denis Richet: LA RÉVOLUTION FRANÇAISE. Paris, 1973. 210.
20. Cioran: OEUURES, 1350.
21. Rousseau: i. m. 59.
22. Uo. 191.
23. Uo. 148.
24. Jean-Jacques Rousseau: LETTRES (1728–1778). 31. sz. levél. http://www.uqac.quebec.ca/zone30/Classiques_des_sciences_sociales/index.html.
25. Cioran: ENTRETIENS, 171., 250.
26. Cioran: OPERE, II., 954.
27. Cioran: SCHIMBAREA LA FAȚĂ, 35.
28. Emil Cioran: AMURGUL GÂNDURILOR. Buc., 1991. 8.
29. Uo. 17.
30. Emil Cioran: ÎNDREPTAR PĂTIMAȘ. Buc., 1991. 30.
31. E. M. Cioran: LE CROYANT ET L'HOMME DU REFUS. *Caiete de dor*, 1951. 1–4. sz. 197. k.
32. Rousseau: JULIE, 474.
33. Rousseau: EMIL, 242.
34. Jean-Jacques Rousseau: VALLOMÁSOK, II. Ford. Benedek István, Benedek Marcell. Bp., 2001. 165.
35. Cioran: SCRISORI CĂTRE CEI DE-ACASĂ. Buc., 1995. 206.
36. Cioran: ENTRETIENS, 169.
37. Cioran: SCRISORI CĂTRE CEI DE-ACASĂ, 55.
38. Cioran: ENTRETIENS, 170.
39. Cioran: SCRISORI CĂTRE CEI DE-ACASĂ, 98.
40. Cioran: ENTRETIENS, 168., 185., 199.
41. François George: L'ÉPOQUE DE CIORAN. *Critique*, 1987. 479. sz. 267.
42. Cioran: SCRISORI CĂTRE CEI DE-ACASĂ, 238.
43. http://mp3leaf.com/mp3-cioran-download.html#:~:cioran=centenaire_1.mp3 (2013-11-21).
44. http://www.youtube.com/watch?v=_IWIdAHQ_g (2013-11-22).
45. http://mp3leaf.com/mp3-cioran-download.html#:~:cioran=le+pessimisme+jubilatoire_1.mp3 (2013-11-21).
46. Cioran: ENTRETIENS, 159.
47. Cioran: OEUURES, 1995. 777.
48. Jean d'Ormesson: POUR UNE AUTRE HISTOIRE DE LA LITTÉRATURE FRANÇAISE, II. Paris, 1997. 325.
49. Rousseau: EMIL, 53.
50. Cioran: CAHIERS, 473.
51. Cioran: OEUURES, 1358.
52. Cioran: CAHIERS, 188.
53. Cioran: OEUURES, 1424.
54. Uo. 1540.
55. Simone Weil: L'ENRACINEMENT. Paris, 1973. 42.
56. Helyesen: Szenvedés – hiszen ez a tudat egyetlen oka. Страдание – да ведь это единственная причина сознания. <http://www.library.ru/text/9/p.9/index.html> (2013-12-31). Fjodor Dosztojevszkij: EGY NEVETSÉGES EMBER ÁLMA. Ford. Makai Imre. Bp., 1980. 38.
57. Emil Cioran: LACRIMI ȘI SFINȚI. Buc., 1991. 152.; Cioran: DES LARMES ET DES SAINTS. Ford. Sanda Stolojan. Paris, 1986. 116.
58. Cioran: ENTRETIENS, 37., 65., 91.
59. Dosztojevszkij: EGY NEVETSÉGES EMBER, 11., 37., 38., 40., 46., 48., 51.
60. Cioran: LACRIMI, 154.; Cioran: LES LARMES, 116.
61. Gaston Bachelard: LA POÉTIQUE DE L'ESPACE. 1957 [1961]. 91.: <http://classiques.uqac.ca/> (2014-01-01).
62. Cioran: CARTEA AMĂGIRILOR, 86.: „Mottó az önéletrajzhoz: egy *Raszkolnyikov* vagyok, a bűn mentése nélkül.”
63. Cioran: OEUURES, 747.
64. Uo. 920.
65. Uo. 748.
66. Uo. 999.
67. http://pere-molinie.com/index_fr.php?nid=17 (2014-02-04).
68. Cioran: OEUURES, 906.
69. Uo. 892., 1512.
70. Uo. 1553.
71. Cioran: SCRISORI CĂTRE WOLFGANG KRAUS 1971–1990. Buc., 2009. 198.
72. Cioran: ENTRETIENS, 29. k., 52., 122.
73. Cioran: CAHIERS, 136.
74. Cioran: ENTRETIENS, 93.
75. Vincent Piednoir: CIORAN AVANT CIORAN. Paris, 2013. 215–216.
76. Michael Jakob: LEÇONS DE SAGESSE. *Magazine littéraire*, 1994. dec. 327. sz. 22. k.
77. Sigmund Freud: GESAMMELTE WERKE, XIV. London, 1955. 399–400.
78. Cioran: CAHIERS, 447.
79. Marta Petreu: CIORAN SAU UN TRECUT DEOCHIAT. Iași, 2011. 106–107.
80. Uo. 41.
81. Cioran: ENTRETIENS, 214.
82. Sanda Stolojan: NORI PESTE BALCOANE, Buc., 1996. 241., 311.
83. Cioran: SCRISORI CĂTRE CEI DE-ACASĂ, 157.
84. Stolojan: NORI, 236.

85. Fernando Savater: ESEU DESPRE CIORAN. Buc., 1998. 165.
86. Stelian Tănase: CIORAN ȘI SECURITATEA. Iași, 2010. 279.
87. Stolojan: NORI, 268.
88. Petreu: CIORAN, 251.
89. Cioran: ENTRETIENS, 63. k., 77., 200.
90. Cioran: SCRISORI CĂTRE CEI DE-ACASĂ, 256.
91. Cioran: ENTRETIENS, 200., 225., 263.
92. Cioran: CAHIERS, 556.
93. Cioran: SCHIMBAREA LA FĂTĂ, 60.
94. Cioran: OEUVRÉS, 812.
95. Uo. 1169.
96. Cioran: CAHIERS, 981.
97. Cioran: ENTRETIENS, 125., 157., 164., 249., 250., 265. k., 269., 297., 311., 315., 319.
98. Cioran: OPERE, II., 1070. (Ebben a kötetben 1935-re datálják a keltezetlen levelet, de valószínűbb datálás Petreu: CIORAN, 272.)
99. Cioran: ENTRETIENS, 273., 302.
100. Cioran: CAHIERS, 647.
101. Cioran: ENTRETIENS, 112., 127., 204.
102. Dosztojevskij: BŰN ÉS BŰNHŐDÉS, II. Bp., 1967. 269.
103. Lev Sesztov: DOSZTOJEVSZKIJ ÉS NIETZSCHE. Bp., 1991. 147., 169.
104. Valéry: OEUVRÉS, II. 516.
105. Umberto Eco: IRRACIONALIZMUS TEGNAP ÉS MA. *Holmi*, 1990. 12. sz. 1385.
106. Ernst Jünger: MAXIMA – MINIMA. Ernst Jünger: WERKE, VI. Stuttgart, 1964. 334.
107. Cioran: ENTRETIENS, 83.
108. Mara Magda Maftei: CIORAN ȘI UTOPIA TINEREI GENERAȚII. Buc., 2009. 277.
109. Cioran: ENTRETIENS, 262.
110. Martin Meyer: ERNST JÜNGER. München, Wien, 1990. 609.
111. Cioran–Heinz-Norbert Jocks: „AM CONVIEȚUIT CU MOARTEA”. *Adevărul literar și artistic*, 1995. júl. 2. 275. sz.
112. Emil Cioran–Hans-Jürgen Heinrichs: „SCRISUL O TERAPIE REALĂ”. *Lettre internationale*, 1998. 27. sz. 6.
113. Cioran: CAHIERS, 681.
114. Simone Boué: „C’EST CIORAN QUI M’INTÉRESSE, PAS MOI”. *L’Herne*, 2009. 453.
115. http://mp3leaf.com/mp3-cioran-download.html#%3Acioran+le+pessimisme+jubilatoire_4.mp3 (2013-11-21).
116. Cioran: CAHIERS, 14.
117. Boué: „C’EST CIORAN...”, 456.
118. Hans-Jürgen Heinrichs: „SCRISUL O TERAPIE REALĂ”, 4.
119. Valentin Protopopescu: CIORAN ÎN OGLINDĂ. Buc., 2003. 149., 211. k.
120. Matei Călinescu: HOGYAN LEHET AZ EMBER AZ, AMI? 2000., 1995. 8. sz. 45.
121. Matei Călinescu: A ’27-ES NEMZEDÉK. *Korunk*, 2001. 10. sz. <http://epa.oszk.hu/00400/00458/00046/nemzedek.htm> (2014-02-17).
122. Pierre-Yves Boissau: ÉCRIRE POUR EFFACER. CIORAN: *TARA MEA. MON PAYS*. Buc., 1996. 209.
123. José Ortega y Gasset: REVOLTA MASELOR. Buc., 1994. 7. (Ez a román kiadás az eredeti műnek a francia kiadáshoz készült előszavát is magában foglalja.)
124. Cioran: OEUVRÉS, 880. k.
125. E. M. Cioran–Constantin Noica: L’AMI LOINTAIN. Paris–Bucarest. Paris, 1991. 11.
126. Cioran: OEUVRÉS, 777.
127. Pierre-Yves Boissau 1995-ös rádióbeszélgetésben. Cioran: *MON PAYS*, 173.
128. Cioran: OEUVRÉS, 5., 760.
129. <http://www.lefigaro.fr/livres/2009/04/02/03005-20090402ARTFIG00435-finkielkraut-pour-cioran-ce-livre-etait-une-honte-.php> (2014-02-26).
130. Cioran: A BOMLÁS KÉZIKÖNYVE, 229. Cioran: OEUVRÉS, 736.: *Il a brûlé les étapes... „A szakaszok felégetése”* a román Cioran egyik kedvenc kifejezése, amelyet átvitt a franciába.
131. Stolojan: NORI, 169.
132. Cioran: ENTRETIENS, 182.
133. Cioran: SCRISORI CĂTRE WOLFGANG KRAUS 1971–1990., 287.
134. Simone Boué: VIAȚA MEA CU CIORAN. <http://www.formula-as.ro/2013/1057/societate-37/simone-bou-viata-mea-cu-cioran-16109> (2014-02-17).
135. E. M. Cioran: FŪZETEK 1957–1972. Ford. Réz Pál. Bp., 1999. 135.
136. Cioran: OEUVRÉS, 623.
137. Cioran: ENTRETIENS, 22. k.
138. Piednoir: CIORAN, 204.
139. Savater: ESEU, 172.
140. Cioran: ENTRETIENS, 260.
141. Cioran: CAHIERS, 92.
142. Cioran: OEUVRÉS, 1724.
143. http://www.juenger.org/essays_mitterand.php (2014-02-13).
144. Ernst Jünger: MAXIMA – MINIMA, 344.
145. Cioran: OEUVRÉS, 1724.
146. Uo. 807.

147. Neszosz, a kentaur elrabolta Héraklész feleségét, mire a félisten megölte, de inge véres lett, és haláláig égette a testét.

148. Cioran: OEUUVRES, 755.

149. Uo. 805.

150. Cioran: LA SUPERSTITIION DE LA CLARTÉ. *L'Herne*, 2009. 165. k.

151. Cioran: L'ÉLAN VERS LE PIRE. Paris, 1988.

152. Pascal: PENSÉES. Paris, 1925. 187. Itt, a fordítás alapjául szolgáló kiadásban a kérdőjel helyett felkiáltójel áll.

153. Blaise Pascal: GONDOLATOK, 102. http://www.ppek.hu/konyvek/Blaise_Pascal_Gondolatok_1.pdf (2014-03-31).

Győri László

DICSŐSÉG

Egy német juhászkutya élt még a szobában,
egy jámbor cerberus, a nő egyedüli
társa, megbántott lelkek, egymás ikrei
a kívülre jutottak árva táborában.

Ilyen fenevad volt az őre kiskorában,
s ilyet dédelget most, egy ilyen vérebet?
De a farkaskutya szelíden rálesett,
s fejét a földre nyújtva elmerült magában.

Karján egy halhatatlan, örök tetoválás
másolta lassan a karomra bélyegét;
halhatatlanságba így vitt a mélysötét,
ha nincs megbocsátás, ha így van megbocsátás.

Trismegistos! Háromszor dicsőbb, mint a Sátán.
Háromszor dicsőbb. És csöndesen elaludt.
Alkalmak Istene, aki összehozni tud,
majd virrasztasz-e éjjel a nő álma láttán?

A múlhatatlan árnyék, a fekete démon
a szobába kúszott, és én a diadémon,
a fejéken babráltam, rőt vörös haján.

Gyönyörű Medúzám! De tudtam, illanékony
órában lankadunk, hiába nyújtanám,
eltűnik minden perc, a pír, a folt, a vérnyom.